

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 68.

Fylke: Östfold.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Rakkestad.

Emne: Bålbrenning.

Bygdelag:

Oppskr. av: J.H.Olsen-Smedal,

Gard:

(adresse): Rakkestad.

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Namn.

1. Bål.
2. Ved festlige anledninger brenner de bål bare på sankthansaften. Det kalles sankthansbål.
3. Det er ikke ulike namn som viser om bålet er stort lite.

Tida.

4. Det finnes ingen tradisjon om at folk i eldre tid brende bål av ved som de hadde sanket sammen særskilt for dette.
5. Folk husker ikke "julelog".
6. De brende ikke bål i påskehelga.
7. Går ut.
8. De brende bål bare jonsok-kvelden, sankthans-kvelden.
9. Å brenne bål den første dagen kröttera lå ute i marka ble ikke brukt her.
10. Går ut.
11. " " .
12. " " .
13. " " .

Staden.

14. På enkelte steder i bygda hadde de faste plasser der de brente bål hvert år. Det ble gjerne lagt på en høyde så det kunne ses vidt omkring.

2

Fra gammelt av har det vært vanlig å brenne sankthans-bål på Lindekleppen, som er det høyeste punkt her i traktene (327 m.). Men ellers lages bål der hvor ungdom på tur slår seg ned.

15. Går ut.
16. De brente ikke bål på hver gård.
17. Det finnes ingen tradisjon om at de brente bål i eller ved kveene.

De som steller med bålet og tenner det.

18. Det er mest voksne, ugifte gutter og jenter som er med og brenner bål.
19. I regelen fikk alle som ønsket det, lov til å være med.
20. At barn brenner bål, er visst sjelden. Det må i så fall være under tilsyn av voksne.
21. Det hendte at ungdomslag på friluftstur brente bål. Antagelig tok de til med det i slutningen av forrige århundre. Før den tid fantes det så godt som ikke foreninger i bygda.
22. Til omkring århundreskiftet var sagbrukene og kornmøllene de eneste industrielle bedrifter i bygda. Med unntak av Brekke bruk ved munningen av Rakkestadelva i Glomma var de bare småbedrifter. Det hendte at Brekke bruk holdt fest for arbeiderne sine. Om det ble brent bål ved slike anledninger, er ukjent her i bygda.

Hvorledes de bygde bålet.

23. Bålet ble i regelen bygget opp på berget eller på bare jorda.
24. På bålet ble brent all slags treavfall. Hadde de noen tyrrötter eller en gammel tjæretønne, frisket disse godt på varmen. Dersom de ville ha mye rök, la de fersk ener og granbar på bålet.
25. Å lage figurer i menneskeskapsnad som skulle brennes på bålet, er ukjent her i bygda.

Hvorledes de fikk bålvirke.

26. Bålvirket ble nok aldri kjøpt.
27. Det var ikke noen fast regel at alle skulle yte noe til bålet. Det ble gjerne overlatt til enkelte av deltakerne å skaffe virke.
28. De hadde vel ikke lov til å tjele virke til bålet hos andre. Men ting som lå og slang og ingen hadde bruk for fikk de ta. I en skogsbygd som Rakkestad var det ikke vanskelig å skaffe virke til bålet.
29. Noe særskilt namn på dette hadde de ikke, så vidt jeg vet.
30. Det er ikke noen tradisjon om dette.

Hvorledes bålet skulle være.

31. Som nevnt ovenfor ble det brent bare sankthansbål.
32. Det hendte nok at lagene kappedes med hverandre om hvem som kunne lage det største bålet. Men så lite brukt som bålbrekking har vært her i bygda, var det ofte langt mellom hvert bål.
33. Om natta skulle bålet brenne med stor flamme og lyse så sterkt som mulig. Det er jo halvmørkt en liten stund selv midtsommers tid.
34. Når det var lyst, var det noen som ville at bålet skulle ryke mest mulig. Det fikk de gjerne til ved å legge ferskt bar på varmen.
35. Det er nok mulig at enkelte ville at det skulle sprute mange gnister av bålet. Jeg har ikke hørt noe om slikt, og i den tørre årstiden kunne det jo være fare for skogbrann.

Hva bålet skulle tjene til.

36. I den senere tid har bålet ikke noen annen oppgave enn som samlingssted for ungdommen til fest. All forbindelse med gammel overtro er brutt for lenge siden. Men i eldre tider mente folk at ilden og

4

röken også skulle tjene til å jage vekk skrömt og annet vondt som især var virksomme på solhvervsdagen.

37. At ilden og röken skulle være god for krötera, er ukjent.

38. Å kaste brander fra bålet på hverandre eller et annet sted ble visst ikke brukt.

39. Å ta varsel av flammen, röken og gnistene er ukjent. Når det gjelder alt som har med overtro å gjøre, må en gå kanskje 150 år tilbake i tida for å finne noe slikt.

Sjölve festen ved bålet.

40. Festen ved bålet ble kalt sankthans-lek eller sankthans-vake.

41. I regelen var det slik i eldre tid at bare ungdommen holdt seg ved bålet. Men det hendte nok at eldre folk var med på moroa til henimot midtnatt. Noen festlighet i hjemmene sankthans-aften forekom sjelden.

42. De fleste deltakere holdt seg gjerne ved bålet til soloppgang og enkelte enda lenger.

43. Som oftest åt og drakk de ved bålet av medbrakt niste. I den senere tid var det alminnelig at de kokte kaffe ved bålet. Maten hadde gjerne jentene med. Når det gjaldt alkoholige drikker, var det overlatt til guttene. I eldre tider gikk det mest på heimebrygget öl, men i nyere tid mest brennevin. Det var ofte mye fyll på disse sankthans-vakene, og av den grunn var det mange gutter og jenter som ikke ville delta. Slagsmål var heller ikke så rent sjelden.

44. Det var alminnelig at de danset rundt bålet. Men dansen kunne også gå for seg på en låve på en gård i nærheten. I det tilfelle ble låven gjerne pyntet med lauv og granbar.

- 5
45. Det finnes ikke noen tradisjon om at de hoppet over det nedbrente bålet. Men det er mulig at skikken har vært alminnelig i eldre tider.
 46. Det samme gjelder skikken å springe gjennom røken.
 47. At de tok med seg kol fra bålet og gjemte, er ukjent.
 48. Jeg kjenner ikke noen skikker og truer her fra bygda i samband med bålbrenning som det ikke er spurt etter.

Skikken i dag.

49. Noen annen oppgave enn å samle ungdommen til moro har ikke bålbrenning i dag.
50. Skikken med å brenne bål var visstnok mer alminnelig i eldre tider. Men i de siste 100 årene er den gått tilbake. Nå for tida er sjelden å se et sankthans-bål.
51. Grunnen til at skikken i nyere tid har minket, kan vel være den at all overtro i samband med bålbrenning er blitt borte. Pietismens inntog her i bygda i midten av forrige århundre var kanskje en av grunnene.

Rakkestad 23-1959
of. Olav Arne